

KULTURA SLOVA

*Časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu*

*Orgán
Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra
SAV*

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Ivan Masár

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíková, Valéria Beňáková, Gejza Horák, Ján Horčeký, Ján Kačala, Ivan Masár, Ján Matejčík, Ján Oravec, Konštantín Palkovič, Jozef Ružička, Ján Sabol, Elena Smiešková, Milan Urbančok

REDAKCIA

884 16 Bratislava, Nálepkova 26

O B S A H

KULTÚRA SLOVA – ROČNIK 9 – ČÍSLO 9

HORÁK, G.: Zo zázemia jazykovej kultúry	289
MISTRÍK, J.: Štylistika slávnostného prejavu	293
MARSINOVÁ, M.: Zameniteľné členy v ustálených spojeniach	296
KRÁĽ, Á.: Z problematiky intonácie	300
ONDRAŠ, Š.: Slovná čeľad čup-a, čub-a, kup-a, kop-a a čepiec, kučma	307

Diskusie

JACKO, J.: Manila, alebo Manilia?	312

Rozličnosti

Spekavý — spekavost. J. Kacala	314
Chito, alebo „čito“. L. Trup	315

Správy a posudky

Jazyková kultúra v reklamách a inzerátoch. I. Masár	316
Sémantická štruktúra slovenských deverbatív. J. Oravec	317

Spytovali ste sa

Vzbúdzat hrdosť. J. Oravec	319
Knižnica, alebo knihovňa. M. Povážaj	320

Zo zázemia jazykovej kultúry

GEJZA HORÁK

Praktická výchovná práca v okruhu jazykovej kultúry si kladie za cieľ správnosť, priliehavosť a diferencovanosť jazykových prejavov vo všetkých oblastiach nášho života. Základná časť tejto práce sa vykonáva v rámci školy; preto tak často a tak veľmi zdôrazňujeme školu aj v tomto okruhu spoločenskej aktivity.

Pokladáme za potrebné povzbudivo naznačiť, z akého ideového fondu naša škola po oslobodení vychádzala. Je vždy poučné pozrieť sa na späť, znova si poprezerat východisko práce, ako sa to robí v rozličných oblastiach najmä teraz po tridsaťročnej skúsenosti z nášho nového života.

Popud na túto úvahu nám dal knižný výber z prejavov a článkov Ladislava Novomeského o školstve a mládeži z päťročia 1945—1950 pod názvom *Nový duch novej školy* (Slovenské pedagogické nakladatelstvo 1974, 324 s.). Dvadsaťosem prejavov a článkov jednej z vedúcich osobností Slovenského národného povstania a politika, ktorý mal významný podiel na osnovaní ideových základov socialistického Československa, je nielen nepriame preverovanie aj toho, čo sa v jazykovej kultúre konalo a vykonalo, ale je to i výzva ešte rozvážnejšie a vytrvalo pracovať ďalej.

Vo funkcií povereníka školstva a kultúry L. Novomeský sám seba pomenoval priliehavým názvom správca školskej a kultúrnej politiky na Slovensku alebo kratšie správca výchovnej politiky.

Tento vynikajúci správca k minulému stavu školstva a školskej politiky neraz pripomínal, že každý človek má právo na vzdelanie, a teda bolo spravodlivé, keď sa ho v kapitalizme domáhal; v socialistickom usporiadaní spoločenského života má každý občan priam povinnosť

vzdelávať sa, pretože nielen nemusíme sa báť vzdelaného človeka, ale priamo musíme od každého vzdelanost' požadovať, aby dobre a zručne vedel si zastať na svojom mieste tak pre vlastný, ako aj spoločenský prospech. (Zákon o štátnej škole, s. 184.)

Aby vzdelávanie malo pevné základy, v prejave na konferencii vysokoškolských funkcionárov KSČ v Prahe 20. marca 1949 poukazuje na poslanie správne orientovanej vedy takto: *Veda nemá vznešenejšie poslanie než pomôcť životu, pomôcť človeku, poslúžiť spoločnosti. Kde sa popiera táto zásada, nemožno hovoriť o vede.* (Naša orientácia, s. 287.)

Úmysel pomôcť životu, pomôcť človeku, poslúžiť spoločnosti poháňa i prácu slovenských jazykovedcov v okruhu jazykovej kultúry: to, čo vyskúmajú, prenášajú do praxe, popularizujú normu spisovnej slovenčiny.

V modernej spoločnosti budovanej na základoch vedeckého socialismu nikto nemá právo na nevedomosť a najmenej učiteľ, rozširovateľ vedy a vedomostí, osoba, ktorá má na starosti výchovu nového pokolenia. L. Novomeský na zhromaždení bratislavských učiteľov takéto právo jednoznačne odmieta: *Ale či učiteľstvu možno dávať právo na nevedomosť?* (Po februárovom rozhodnutí, s. 167.)

Táto nepriama, ale veľmi nástojučívá a priam do svedomia vstupujúca požiadavka je aktuálna i v okruhu, na ktorý sa zacieľuje náš časopis — v práci na zvyšovaní jazykovej kultúry. Aj tu treba na základe výskumu veľa vedieť, treba sa ustavične usilovať viacej vedieť o našom jazyku a jeho pestovanej, spisovnej podobe, aby bolo z čoho dávať najmä mladému pokoleniu okolo seba, a to v poučkách, ale i v dobrom osobnom príklade.

Keď sa usilujeme a keď každodenne nabádame zlepšovať úroveň rečovej komunikácie pomocou diferencovanej spisovnej slovenčiny, neraz bývame sklamaní, lebo výsledky sa nám nevidia úmerné námahe; ba dakedy by sme boli náklonní pokladať svoju robotu za hádzanie hrachu na stenu. Tým však, čo by chceli alebo nám radia hodit flintu do žita, predkladáme slová L. Novomeského: *Nie je ľahká vec domôcť sa čohokolvek lepšieho v živote.* (Zákon o štátnej jednotnej škole, s. 190.) Táto myšlienka, znova a znova potvrdzovaná skúsenosťou, nás pobáda, aby sme sa nedali odradiť prechodnými neúspechmi. No nepriamo upozorňuje i na to, aby sa v tejto cieľavedomej práci hľadali také cesty v rozširovaní jazykovedných poznatkov (ako základu vyššej jazykovej kultúry), ktoré by zaistili jej trvalý kladný výsledok. Vedť i pravdu, priam očividnú pravdu, bolo treba neraz veľmi úporne dokazovať, a o to viacej úsilia treba vynaložiť pri popularizácii menej prieľahdlných jazykovedných poučiek, a najmä pri radách, ako ich uplatňovať v každodenom rečovom styku. A tu nám nič lepšie nepo-

máha ako práve prebúdzanie aktívneho vzťahu, aktívnej spoluúčasti všetkých na tejto spoločensky osožnej, mnohostrannej, neraz citlivej a komplikovanej činnosti.

Treba presvedčiť našich ľudí, že kultúra reči a jej zvyšovanie cez rozvoj osobných vyjadrovacích schopností je vlastne rozvíjanie rozumu, ba celej osobnosti, cesta k plnej sebarealizácii, a teda i k osobnému úspechu. Takáto práca i pobádanie do nej stojí za námahu; v nej jazykovedcom pomôže iba dôkladný výskum a potom z neho vychádzajúca, dobre psychologicky a sociologicky osnovaná popularizačná práca, podopretá trievou argumentáciou. A hoci sa v práci za vyššiu jazykovú kultúru neraz vedie zápas o vyjadrovacie prostriedky ako sprostredkovateľa myšlienok čiže o slová v širšom zmysle, ani v nej nič viac nezaváži ako skutok; dobrý príklad vlastný alebo výstižnou analýzou podopretý poukaz na príklad cudzí.

Takýto prístup ešte v znásobenej miere si žiadal nástup do novej etapy vývinu a potom budovanie našej pokrokovej spoločnosti. Doterajšia skúsenosť, ale i anticipovanie toho, čo v každodennom zápase o pokrok môže priblížiť, hlási sa v týchto poučných výrokoch komunistu ideológova a zároveň i básnika, zachytávajúceho myšlienku v obraznej, gnómický ladenej skratke: *Revolúcie, aké sme prežili a prežívame, dávajú len podmienky pre pokrok. No pokrok sám je dielom namáhavého postupu krok za krokom, od činu k činu, zákrutami, cez prekážky a fažkosti.* (Komunizmus v slovenskej národnej idei, s. 67.) — *Cesta k socializmu, ku ktorej sa predierame, nie je rovná vybetónovaná autostráda.* (Našou úlohou je národ osvetiť, s. 29.)

Ladislav Novomeský nepožaduje papiere o vychodení školy, lež stačené a každému poľu spoločenského záujmu vyhovujúce vzdelenie, za ktorým stoja vedomosti, ale i schopnosť dobre myslieť a múdro konáť. Preto je za zlomenie dvoch predsudkov: predsudku o výlučnosti a nadradenosťi vzdelenia získaného v školských laviciach a predsudku o menejcenosti robotníckeho človeka. *Nič nie je smiešnejšie, ako keď ľudia, ktorí húrko-ťažko vysedeli v školských laviciach niekoľko vysvedčení, namýšľajú si, že sú predurčení viesť, rozhodovať, dirigovať, nezmeniteľné úsudky vynášať, kvalifikovať ľudí i udalosti, k čomu im všetkému dáva právo úradné vysvedčenie o nadobudnutom vzdelení...* A *nič nie je smutnejšie, ako keď prostí ľudia idú prejavit svoj názor, často lepší, ako vie vyslovíť typ ľudí vyššie označený, alebo keď aj nie o nič lepší, tak aspoň taký názor, no obyčajne s úvodným predostretím, že... „som len neštudovaný obyčajný robotník, rolník atď. Tieto dva druhy predsudkov je povolané zlomiť naše predsačzatie dať možnosť študovať robotníckej a rolnickej mládeži na vysokých školách.* (Naša orientácia, s. 292.)

Podobné predsudky zistujeme aj v postoji k jazykovej kultúre. Neraz

neškolovaný človek bystrejšie premeria hodnotu alebo nepriliehavosť jazykového prostriedku a celého prejavu ako ten, čo sa suverénne nazdáva, že majúc vysvedčenie vo vrecku, má i potvrdenie na múdrost, na správny úsudok i v tých oblastiach, na ktoré sa nešpecializoval. Nakrátko, s papierovou učenostou je neraz i v jazykovej kultúre viacej práce ako so skúsenosťou získanou v každodennom živote a životnom odvažovaní vecí.

Upozornenie, aby sa pri spoločenskom usmerňovaní vzdelávania nezabúdalo na isté okruhy, L. Novomeský podáva cez odkaz na myšlienku Ludovíta Štúra: *Treba si vybrať všetky postati života. Treba byť za-stúpeným všade, slovom, treba žiť a so svetom vedieť žiť.* (Nová pozícia učiteľa, s. 204.) — Z tejto myšlienky vyvodzujeme požiadavku, aby sa v práci v oblasti jazykovej kultúry uplatňoval široký a podla možnosti úplný záber; nemal by v nej chýbať ani jeden okruh práce, umenia a záujmov. Ved iba tak sa nás spisovný jazyk nielen všade dostane, ale obsluhovaním všetkých oblastí jazykovej komunikácie bude i rast, rozvíjaný činnosťou a myslením všetkých používateľov. Takto práca v okruhu jazykovej kultúry nemá na zreteli len správnosť a priliehavosť jazykových prejavov, teda dobré používanie jazyka, ale zároveň umožňuje, aby sa spisovný jazyk rozvíjal rovnomerne s potrebami svojich nositeľov.

Radu *vedieť so svetom žiť* doplníme týmto návodným konštatovaním L. Novomeského: *Podstatným znakom orientácie novej slovenskej národnnej kultúrnej tvorby a kultúrnej práce je, že sa neuzaviera do hraníc vlastnej nacionálnej obmedzenosti ...* (Slovenské kultúrne problémy, s. 180.) To značí, že aj spisovná slovenčina sice rastie z vlastných fondov, ale keď treba, nevyhýba sa skúsenostiam a prostriedkom z iných jazykov.

V prejavoch a článkoch Ladislava Novomeského uverejnených vo výbere *Nový duch novej školy* nachádzame nielen myšlienkovú základňu jednotnej socialistickej školy všetkých stupňov a materskej školy, ktorú autor nazval dieťaťom tretej republiky, ale aj príťaživo vyslovenú ideologickú základňu výchovy a výchovnej politiky v socializme, do ktorej sa organicky zaraďuje i politika jazykovej výchovy, majúca za cieľ jazykovú kultúru ako integrovanú zložku kultúry vôbec. Úvahy L. Novomeského dávajú poukazy na zázemie a perspektívu nie iba výchovnej práci učiteľov, ale o ne sa bude môcť výdatne opierať každý nás verejný pracovník, najmä komunista stimulovaný tézou: *Komunistu sa nesmú ľudia báť. Komunistu si musia ľudia vážiť.* (Jednotná škola — jednotná pedagogická práca, s. 29.)

*Jazykovedný ústav L. Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava*

Štylistika slávnostného prejavu

JOZEF MISTRÍK

Kapitolky zo štylistiky (39.)

Od nepamäti existuje, vyvíja sa a formuje žáner, ktorý dnes nazývame slávnostným prejavom. V antickej rétorike takýto prejav nazývali epideiktickým, to jest parádnym, ozdobným. Slávnostné, velebiace a chválacie texty, ktoré majú veľa spoločného s epideiktickými prejavmi, dodnes nazývame panegyrickými (gr. logos panégyrikos = slávnostné slovo). Panegyrickými prejavmi sa uctievali a uctievajú vlastenecké činy, cnosti a zásluhy hrdinov.

Slávnostné prejavy treba odlišiť od príležitostných prívetov, ktorými sa rámcujú — otvárajú a zakončujú — väčšie verejné podujatia. Prívety sú krátke príhovory administratívneho alebo konferenciérskeho charakteru, sú to vitacie a rozlúčkové formuly, podakovania, oznámenia o programe a hostoch, ktorí sa na ňom zúčastnia. Prívetmi sú aj rozličné prípitky, toasty, gratulačné formuly charakteru telegrafického, jednovetné alebo dvojvetné prehovory, v programe scelujúce konferenciérske vety a podobne. V tomto texte sa nemienime venovať príležitostným prívetom, ale slávnostným prejavom.

Slávnostný prejav je príležitostná reč, ktorá sa prednáša pri významnejších spoločenských udalostiach, výročiach, jubileánoch, na slávnostných zhromaždeniach, pri väčších rodinných udalostiach, ako je svadba, pohreb, pri takých slávnostných príležitostiach, ako je stužková slávnosť, pomaturitné stretnutie, promocia, zoznamovacie a rozlúčkové věčierky atď. Slávnostný prejav je teda reč, ktorá má prispieť k tomu, aby sa príslušná udalosť alebo príležitosť chápala ako sviatok. Udalosti, ktorá na pozadí iných, obdobných udalostí má charakter všednosti, dáva sa slávnostný rámec tak, aby sa u zúčastnených vyvolali pocity sviatku a hlbokej spoluúčasti. Pri koncipovaní prejavu sa kompozičné, jazykové i mimojazykové prostriedky vyberajú so zámerom čo najlepšie a najúspešnejšie splniť uvedené funkcie.

Tu sa mimovoľne vynára potreba porovnať slávnostný prejav s prednáškou. Pri prednáške je centrom pozornosti text, prednášateľovi ide o to, aby adresát pochopil obsah prednášaného textu. Lenže pri slávnostnom prejave stredom pozornosti je udalosť, príležitosť, a rečníkovi ide o to, aby prispel k jej vyzdvihnutiu. V jednom prípade je prednášateľ autorom a „stojí v strede“, v druhom prípade je rečník tlmočníkom a „stojí mimo stredu“. Spojenia *stojí v strede* alebo *mimo stredu* treba chápať v pôvodnom i v prenesenom zmysle slova. Rečník je pri

slávnoſtnom prejave výraznou súčasťou kulisy aj rekvizitou, ktorá retušíuje.

Stavba i členenie slávnoſtného prejavu sa odlišuje od náučných prednášok a referátov v tom, že kým prednáška a referát sú členené, plastické, rytmicky nerovnomerné, slávnoſtný prejav je kompaktný, homogénny, nečlenený celok, v ktorom všetky časti stoja na jednej rovine. Slávnoſtný prejav nemá odčlenený ani úvod, ani zakončenie. V náučných prejavoch sa rámcové časti s jadrom v istom zmysle prekrývajú, zjednodušene povedané — opakujú. V slávnoſtných prejavoch prekrývanie, teda opakovanie treba kvalifikovať ako štýlistickú chybu. Slávnoſtný prejav ako celok môže mať síce odseky, no nemôže ich byť veľa a nesmú byť ostro odčleňované, aby nenarúšali rytmickú plynulosť a pátos textu. Podoba a rozsah tohto žánru do značnej miery formuje časový faktor. Dobrý slávnoſtný prejav má rozpätie od 5 do 20 minút. Strednú dĺžku — 10 minút — možno prekročiť len v celkom výnimcoňch a odôvodnených prípadoch. Dĺžka prejavu ide zákonite proti jeho patetickosti. Prítomní a zúčastnení sú do veľkej miery informovaní o význame udalosti, podujatia, sviatku — vedľ preto sú jeho účastníkmi. Pre nich netreba podrobne informácie a encyklopedické údaje, ktoré si nakoniec môžu obstarať aj po skončení slávnoſti. Pri veľké množstvo suchých údajov bez ohľadu na ich hodnotu unavuje a slávnoſtný prejav postupne mení na referát. Úlohou rečníka je skôr vyzdvihnuť niektoré závažnejšie fakty, pripomenúť azda to, čo daná situácia vyžaduje, známe fakty postaviť do takého svetla, aby sa u prítomných vzbudil obdiv, úcta, nadšenie, aby sa evokovalo hlboke zamyslenie zúčastnených. Ako prednáška má budovať na vecných argumentoch, tak slávnoſtný prejav má budovať na citoch človeka.

Do takéhoto rečníckeho útvaru sa môžu zakomponovať rozličné citaty, sentencie, gnómy, môžu sa v ňom uplatniť mottá alebo úryvky z básni. Dokonca je možné celý slávnoſtný prejav nahradiť metaforizujúcou básňou alebo úryvkom z umeleckej prózy. Taká kompozícia kladie vysoké nároky na dramaturgiu textov, ako aj na ich zakomponovanie do základného textu, aby tento text nakoniec nedostal podobu koláže alebo evidentného hybrida.

V slávnoſtnom prejave je väčšia váha na slove ako napríklad v prednáške alebo v referáte. Kým pri čisto vecných, náučných, spontánnych prejavoch sa návraty, rektifikácie často ani nezbudajú, v slávnoſtnom prejave — okrem iného prednášanom aj miernejším tempom — sa každý lapsus zbadá, lebo je vypuklejší. Slávnoſtný prejav môže a niekedy má mať poetické ladenie. Namiesto bežných lexikálnych prvkov sa v ňom používajú aj decentné rečnícke figúry a niektoré poetizmy, lexika je skôr abstraktná ako príliš konkrétna. Požiadavke abstraktnosti sa ide v ústrety aj tým, že sa text nekoncipuje a nehovorí v 1. osobe

singuláru, ale v 1. osobe plurálu. Rečník je totiž hlavným tlmočníkom všetkých zúčastnených, a preto v tomto zmysle aj štylizuje. Nemožno schváliť formulu, v ktorej dnešní rečníci často vyjadria, že hovoria v mene prítomných a aj „v svojom mene“. Takáto formula znie trocha netaktne, hoci by bol rečník v akomkoľvek pomere k predmetu slávnosti. Tempo slávnostného prejavu je pomalé a pravidelné, veľmi dlhé súvetia by boli neprimerané a príznakové. Možno upotrebiť niektoré expresívne konštrukcie, ako osamostatnený vetný člen, elipsu, vytýčený vetný člen, slovosledné inverzie, ale nie natoľko, aby adresátovi stažovali vnímanie a aby rečník musel svoju intonáciu prenášať až do divadelných polôh. Pre prejavy tohto typu je vhodná parataxa, linéárne radenie viet v súvieti aj v texte. V intonácii sa žiada uplatňovať malé melodické i dôrazové intervaly. Najmarkantnejšou výrazovou rovinou nech je lexikálna rovina, ostatné — najmä zvukovo-intonačnú — treba potlačiť.

V situácii, keď sa pozornosť koncentruje iba na autora prejavu — a tak je to aj pri slávostnej reči — osobitne veľkú úlohu v štýle celého vystúpenia hrajú mimojazykové prostriedky. Štylizujúcim kontextom je rečníkovo oblečenie, príchod, odchod, uplatnená proxemika i sprievodné kinetické prostriedky.

Vizuálna stránka prejavu je štylizujúcou zložkou rovnako — ak nie ešte viac — ako auditívna zložka. O jej sile svedčia titulky v novinách, reklamné heslá, ilustračný materiál dopĺňajúci náučné texty atď. Pri ústnom prejave hrá takúto úlohu oblečenie hovoriaceho. Z funkcie a situácie slávostného prejavu vyplýva, že harmonickým a nerušivým by bolo decentné, nenápadné, nie kombinované a nie pestré oblečenie rečníka. Pravdaže, predovšetkým musí byť sviatočné. S oblekom a textom treba zladiť aj príchod, odchod a stanovište rečníka. Predpokladá sa také tempo a celkový ráz príchodu na stanovište i odchodu, ako to býva pri prednese umeleckého textu, pri recitácii. Stanovište nie je v strede, ako to má byť pri prednáške, ale na boku, akoby na „margu situácie“. V centre je predmet sviatku alebo symbol. Vzdialenosť od účastníkov i od predmetu slávnosti je primeraná situácii. Túto zložku nemožno podceňovať, lebo súvisí s obsahom a pátem reči. Zo štýlistického hľadiska sú ešte závažnejšie kinetické prostriedky sprevádzajúce text. Text slávostného prejavu by mal mať rečník napísaný aj v takom prípade, ak ho nebude čítať. Normálne však je, že slávostný prejav sa číta; pri čítanom prejave je gestikulácia nadbytočná. Lenže gestikulácia je pri takejto príležitosti nadbytočná aj ako expresívny a divadelný prostriedok. Gestikulácia i mimika — rovnako ako všetky ostatné vizuálne a auditívne prostriedky — zakrýva slovo a konkretizuje výraz. Pri slávostnom prejave pôsobí rušivo a ide proti vážnosti textu. Nakoniec ešte treba podčiarknuť, že za slávost-

ným prejavom musí percipient vždy cítiť človeka. Text sa musí čítať tak ako premiéra — nie ako vopred pripravený. Rečník ho musí vedieť precítiť.

Schopnosť štylizovať slávostný prejav patrí k inteligencii každého človeka. Ale štylizovať, ako sa ukázalo, to neznačí iba schopnosť nápišať, lež aj umenie harmonicky a účinne prednieť. Toto umenie predpokladá nielen dosťatok rozumu, ale aj citu človeka.

*Filozofická fakulta UK
Gondova 2, Bratislava*

Zameniteľné členy v ustálených spojeniach

(Prikladať, pripisovať, prisudzovať, privlastňovať dajaký význam dačomu)

MARTA MARSINOVÁ

Mnohé ustálené spojenia zo súčasného publicistického štýlu sa vyskytujú v dvoch alebo viacerých variantoch.¹ Pritom varírujúce (zameniteľné) slovesné členy spojenia bývajú veľmi často synonymami alebo čiastočnými synonymami, napr. *utkvieť v pamäti i zostať v pamäti, klásť dôraz na dačo i dávať dôraz na dačo, podniknúť patričné kroky i urobiť patričné kroky, položiť dakomu otázku, ale i dať dakomu otázku*. Pravda, nie vo všetkých ustálených spojeniach, ktoré sú ako celky synonymné, musia byť aj varírujúce členy synonymami; ba máme prípady, že členy synonymných ustálených spojení sú aj opozitá, napr. zvratné slovesá *chytíť sa a pustiť sa v spojeniach chytíť sa s chuťou do roboty — pustiť sa s chuťou do roboty*, ale i *dať sa s chuťou do roboty*.

Ustálené spojenia tohto druhu sú súčasťou lexiky ako celky a s ich členmi nemôžeme zaobchádzať lubovoľne, ak len nemáme nejaký opodstatnený a dobre premyslený zámer, čím v jazyku vznikajú isté inovácie.² Z povahy ustáleného spojenia ako významovej jednotky vyplý-

¹ S podobnými javmi sa stretáme aj vo frazeológii, napr. *byť ostatná/po-sledná litera v abecede; biedu/psotu z pleca na plece prekladať; tárat/trepat dve na tri; vedieť, od čoho muchy kapú/dochnú a pod.* Pozri SMIEŠKOVÁ, E.: Malý frazeologický slovník. Bratislava, SPN 1974. 296 s.

² Porov. MLACEK, J.: Básnická aktualizácia frazeológie. SR, 36, 1971, s. 235—241.

va, že nie všetky členy istého synonymného radu možno dosádzať do ustáleného spojenia, ktoré má niekoľko variantov, lebo tým sa už narúša ustáenosť.³

Máme možnosť ukázať to na príklade zo súčasnej publicistiky. V jednej reportáži v Nedeľnej Pravde (31. 1. 1975, s. 6) sme čitali takúto vetu:

Mnohé mestské matky počas gravidity nemali čas chodiť na prechádzky, ba mnohé, najmä zamestnané, prechádzke nekládli ani veľký význam.

Spojenie *klásť význam dačomu*, v zápore *neklásť význam dačomu* s významom „(ne)pokladat, (ne)mať dačo za významné, za dôlezité“ pocitujeme na prvý pohľad i na prvé počutie ako neprirozené, umelé popri spojeniach *prikladať/pripisovať/prisudzovať/privlastňovať význam dačomu*. Opodstatnenosť alebo neopodstatnenosť tohto spojenia treba odôvodniť, lebo všetci vieme, že bezpredponové sloveso *klásť* a predponové *prikladať* sa v mnohých, aj v ustálených spojeniach striedajú, napr. *klásť na oheň* i *prikladať na oheň*, *klásť obklady* i *prikladať obklady na ranu*, *klásť vinu dakomu* i *prikladať vinu dakomu*, *klásť korunku ku korunke* i *prikladať korunku ku korunke*.

Spojenie *klásť význam dačomu* sa ukazuje ako celkom periférne už z hľadiska frekvencie. V bohatom slovníkovom materiáli JÚLŠ SAV sme naň nenašli ani jedený príklad, zatiaľ čo varianty *prikladať význam* a *pripisovať význam* máme doložené rovnako bohatu a varianty *prisudzovať* a *privlastňovať význam* menej, ale sú z dobrých autorov a v súčasnej publicistike sú bežné.

Aby sme mali prehľad o problematike, prichodí nám vyjsť najprv z najčastejšie používaných spojení.

Najfrekventovanejšie a najznámejšie sú spojenia *prikladať dačomu význam* a *pripisovať dačomu význam*. Rozdiel medzi nimi je iba v tom, že spojenie *pripisovať význam* je pôvodnejšie, je dobre doložené aj v období pred druhou svetovou vojnou, zatiaľ čo spojenie *prikladať význam* sa podľa materiálu, ktorý máme k dispozícii, v tomto období vyskytovalo zriedkavo,⁴ lebo naň máme dovedna tri doklady, všetky

³ O istej uzavretosti v lexikálnom zložení frazeologických jednotiek porov. aj MLACEK, J.: O variantoch a aktualizácii frazeologizmu. Jazykovedné štúdie, 11. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971, s. 20—29, najmä s. 23—24.

⁴ Pravda, v slovenských slovníkoch až po Slovník slovenského jazyka (I—VI, 1958—1968), tak ako ani v štúrovskom lístkovom materiáli uloženom v JÚLŠ SAV niet ani jediného dokladu na spojenie *prikladať dačomu význam*, ani na jeho varianty.

so slovesom v zápore. Z toho jeden má pri slovese *prikladať* väzbu so záporovým genitívom, dva ďalšie doklady majú pri komponente *význam* určenie kvantity príslovkou, čo sa v novom materiáli nevyskytuje; z toho potom vyplýva i genitívna väzba. V novších dokladoch je slovo *význam* určované adjektívom alebo zámenom v adjektívnej podobe.

S. Czambel neprikladal významu svojim politickým článkom v Slovenských novinách. (J. V. Ormis, 1938) — *Mnoho významu neprikladal tomuto zvyku.* (Alexy, 1936) — *Neprikladá veľa významu jeho biblickým citátom.* (Alexy, 1936).

Prvý doklad s genitívnou väzbou vyznieva už aj pre koniec tridsiatych rokov archaizujúco, a to najmä vtedy, keď si ho porovnáme s novšími dokladmi, kde je takisto sloveso v zápore, napr.:

Jej rodičia tomu sprvoti neprikladali význam. (Zúbek, 1957) — *Neprikladal som tým povestiam veľký význam.* (Poničan, 1973) — *Eva neprikladá tejto myšlienke nijaký význam.* (Jašík, 1958)

V porovnaní s týmito dokladmi majú archaizujúci ráz i príklady z Alexyho, lebo slovo *význam*, hoci abstraktum, autor určuje kvantitatívnu príslovkou (*mnoho, veľa významu*), kym v súčasných jazykových prejavoch sa určuje kvalitatívne, napr. (*príliš, taký*) *veľký význam, nijaký význam, aký význam*, ako to vidíme na dokladoch:

Angličania prikľadali rokovaniu s Nemeckom vždy veľký význam. (tlač, 1952) — *A prikľadat dnes taký veľký význam literatúre, svojej alebo cudzej, je filisterstvō.* (A. Matuška, 1956) — *Stupavský tábor... je iste dokladom toho, aký význam prikľadali výstavbe.* (Hist. Slovaca, 1940).

Ustálené spojenie *pripisovať význam*, ktoré — ako sme už uviedli — máme doložené aj zo starších autorov —, je doložené podobne ako spojenie *prikladať význam*. Aj tu máme súce dva doklady na väzbu s archaickým záporovým genitívom (jeden z Urbanovho Živého biča, druhý z popularizačnej literatúry o chove hydiny z r. 1947), ale niet v nich kvantitatívneho určenia pri slove *význam*. O živosti podoby *pripisovať význam* svedčí aj to, že pri určovaní slova *význam* je bohaté varírovanie určujúceho člena, ako sa to ukazuje aj na dokladoch:

Zo staršieho obdobia: *Spomenul som čriepky literárne, ktoré zasial čas, nie preto, že by som im pripisoval nejaký väčší literárny význam...* (Vajanský) — *Anička! Nečakaj kartičku. Ak by si ju aj dostala, nepripisuj jej význam.* (Jesenský) — *Uviedli sme už, aký význam Kalinčiak pripisoval Štúrovej účasti v povstani.* (Mráz, 1936)

Z novšieho obdobia: *Pracovníci ONV z Komárna pripisujú tejto súťaži veľký význam.* (Pravda, 1952) — *Ludské myšlenie pripisuje alebo ne-*

pripisuje význam signálom, ktoré nekonečne prichádzajú zvonku. (Nové slovo, 1975) — Obe strany z neznámych príčin sa usilovali vyvolať dojem, že im na dohode záleží, že komárňanskému rokovaniu pripisujú patričný význam. (Urban, 1958)

Niekolko spojení z tlače: *pripisovať význam OSN, väčší význam kombináciám; nepripisovať nijaký katastrofálny význam* a pod.

Tretí variant, *prisudzovať význam*, je zriedkavejší ako obidva predchádzajúce. Máme ho doložený z faktografie i z beletrie zo staršieho obdobia:

Takéto narábanie s pojмami nedovoľuje, aby sme korune (uhorskej) prisudzovali iba význam alegorického zvratu. (Hist. Slovaca, 1940/1) — ...že by sa im prisudzoval význam (Jilemnický, 1930)

Štvrtý variant — *privlastňovať význam* — je doložený v našom materiáli iba raz, a to zo staršieho obdobia, ale nevyznieva ani dnes cudzo:

Vidno, ona udalosti privlastňuje veľký význam. (Kukučín).

Na varianty *klásť význam*, ktoré sme uviedli z novín, ani na predpokladaný variant **dávať význam* (paralela k *dávať studené obklady — priklaďať studené obklady*) v materiáli JÚ dokladov nie. Sloveso *klásť* sa do ustáleného spojenia *klásť význam dačomu* mohlo dostať podľa paralelných prípadov *klásť/priklaďať obklady, klásť/priklaďať na oheň*. Lenže pri tomto zdanlivom paralelizme treba uvážiť jedno. Vývin smeruje od primárneho slovesa *klásť* k sekundárному predponovému slovesu, v danom prípade *priklaďať* (cez dok. *priložiť*), lebo súčasný živý jazyk dáva prednosť významovo výraznejším predponovým slovesám pred primárnymi, nepredponovými, napr. *myť — umývať* (cez *umyť*), *mrieť — umierat* (cez *umrieť*). Kedže vývin v súčasnom jazyku smeruje k sekundárnym predponovým slovesám, je neprirodené vkladať do ustáleného spojenia abstraktného rázu, príznačného až pre novšie jazykové obdobie, slovesný komponent v staršej pôdobe primárneho slovesa. Nie je teda možný postup *priklaďať význam — klásť význam*, ale bol a je celkom organický postup *klásť obklady — priklaďať obklady, klásť otázky — predkladať otázky, klásť na stôl karty — vyklaďať na stôl karty*.

V súčasnej spisovnej slovenčine sú podoby ustálených spojení *pripisovať význam a priklaďať význam dačomu* veľmi frekventované. Synonymné s nimi sú aj ustálené spojenia *prisudzovať význam a privlastňovať význam dačomu*, ale ich frekvencia nie je rovnaká. Neologizmus *klásť význam* nie je opodstatnený, lebo v súčasnej spisovnej slovenčine primárne nepredponové sloveso do takýchto abstraktných spojení nevstupuje. Spojenie *klásť význam* sa nedá zachrániť nijakým štýlistickým kvalifikátorom, je zbytočné. Mohlo vzniknúť len z nedostaču-

júceho jazykového cítenia, ktoré podľa analógie zovšeobecňuje i také javy, čo sa nedajú mechanicky zovšeobecňovať a aplikovať.⁵

*Jazykovedný ústav E. Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava*

Z problematiky intonácie

(Kapitoly zo slovenskej ortoepie)

ĀBEL KRÁL

I.

V pôvodnom rozvrhu našich Kapitol zo slovenskej ortoepie sme ne-rátali s tým, že by sme sa už teraz mali zaoberať intonačnými, resp. suprasegmentálnymi javmi spisovnej slovenčiny. O tejto problematike však medzitým písali iní autori. Niektoré z uverejnených záverov si s ohľadom na ich vážnosť a dosah na prax, najmä na školskú a hlásatelskú prax, žiadajú diskusiu.

V našich príspevkoch sme sa doteraz zaoberali predovšetkým hláskovými, to jest segmentálnymi fonetickými javmi spisovnej slovenčiny. Neuvažovali sme o tých zvukových prostriedkoch, ktoré prekračujú rozsah hlások a ich asimilácií.

Zvukové prostriedky, ktorých nositeľom sú väčšie jednotky, môžeme súhrnnne volať suprasegmentálne javmi. Patrí k nim melódia a prízvuk, prestávka ako funkčná jednotka hovoreného rečového prejavu, tempo, resp. aj rytmus reči.

Treba povedať, že suprasegmentálne zvukové prostriedky reči sa prejavujú trochu inak ako segmentálne prostriedky. Sú variabilnejšie —

⁵ Pokiaľ ide o situáciu v češtine, môžeme konštatovať, že v Slovníku slovného jazyka českého i vo veľkom Píručnom slovníku jazyka českého je doložené iba spojenie *přikládati význam*, hoci slovesá *přikládati*, *přisuzovati*, *připisovati* sa tu uvádzajú ako synonymá. Pravda, v slovníku uvedené doklady sú iba zlomkom materiálu, s ktorým sa pri spracúvaní slovníka narába, a všetky špeciálne javy sa v slovníku nemusia zachytit. Isté však je, že v obidvoch jazykoch je bežné a ustálené spojenie *přikladať význam dočomu* — *přikládat význam něčemu*.

vo väčšej miere a z hľadiska poslucháča výraznejšie závisia od rozličných jazykových i mimojazykových okolností.

Hovorená reč nesie jazykovú i nejazykovú informáciu. Zo širšieho komunikačného hľadiska nie je medzi nimi dajaká ostrá hranica. Aj tzv. jazyková informácia je v hovorenej reči (napr. v dialógu) vysoko ovplyvňovaná informačnou komplexnosťou zvukového, ba aj ďalšieho, sprievodného komunikačného prejavovania sa hovoriaceho. Nemožno tvrdiť, že by mimojazyková informácia, na ktorú reaguje adresát prejavu (partner v dialógu), bola pre akt rečového dorozumievania irelevantná. Ba reč je informačne komplexná už aj vtedy, keď berieme do úvahy len zvukovú informáciu. Vedľa na zvukovej reči (na intonačných prostriedkoch a na farbe hlasu) prejavujú sa aj psychické a fyzické stavy hovoriaceho a jeho postoj k obsahu výpovede. To má dôsledky aj na jazykové formovanie rečových prejavov, a to aj na ich lexikálnu, syntaktickú a štylistickú rovinu.

Veľká variabilnosť suprasegmentálnych zvukových prostriedkov reči je vari hlavnou príčinou ich nedostačujúceho jazykovedného spracovania a opisu. Prejavuje sa to aj tak, že v normatívnych príručkách sa všeobecne viac pozornosti venuje segmentálnym javom. Ortoepický opis a kodifikácia suprasegmentálnych zvukových prostriedkov spisovných jazykov sa zvyčajne ohraničuje na viac alebo menej podrobnej údaje o prízvukových pomeroch a na schematické údaje o niektorých melodických vettých typoch.

Pravda, upadli by sme do jednostrannosti, keby sme tento stav pôkladali len za výsledok malého záujmu špecialistov o suprasegmentálne zvukové javy. V situácii, ktorú konštatujeme, je vnútorná dialektika. Neobyčajne zložité komunikačné potreby vyžadujú aj primerane bohaté zvukové výrazové prostriedky, lebo zvuková reč je východiskovou a základnou podobou rečového dorozumievania a komunikácie v ľudskej spoločnosti. No práve veľmi zložité spoločenské prostriedky rečovej komunikácie môžu (v spoločnosti) dobre fungovať iba vtedy, keď sú všeobecne zrozumiteľné a všeobecne použiteľné a keď je istota v hodnotení ich funkcie, jednoznačnosť v ich používaní, čiže vtedy, keď všetci príslušníci jazykového spoločenstva ten istý zvukový jav chápú a používajú rovnako. „Rovnakosť“ tu však nemôže znamenať absolútne fyzikálnu identitu, lež iba rovnosť v zaraďovaní jedinečného javu do určitej triedy, ktorá je nositeľom určitej funkcie.

Variabilnosť zvukových výrazových prostriedkov reči musí mať teda určité hranice. Musia to byť napríklad aj také hranice, ktoré vyznačujú, kde sa začína náhodné, jedinečné, subjektívne.

V spisovných jazykoch jestvuje v suprasegmentálnej oblasti pevný poriadok. S dostačujúcou istotou sa v nich oddelujú nejazykové prvky

od jazykových, individuálne a náhodné črty od jazykovo ustálených, intelektuálne od emfatických. Preto vieme povedať, aké sú základné triedy (typy) melodických schém istých druhov viet a súvetí, aké všeobecné zákonitosti platia vo funkčnom využívaní prestávok, aká je základná rytmická organizácia výpovede atď. Nevieme však s takou presnosťou a tak podrobne ako v segmentálnej oblasti povedať, aký intonačný priebeh musí mať ktorákoľvek výpoved v spisovnom jazyku.

II.

V tomto príspevku chceme ukázať, aké problémy môžu byť s využívaním prestávky a melódie vetného úseku tesne pred prestávkou v súvetiach s niektorými spájacími výrazmi.

Ako je známe, v reči rozlišujeme tzv. fyziologickú a logickú prestávku (pauzu). Fyziologická prestávka je nevyhnutná na dýchanie (vdych). Logická prestávka pomáha zasa primerane členiť dlhšiu a zložitejšiu výpoved, aby bola zrozumiteľná, aby sa isté obsahové (v tomto zmysle logické) výpovedné celky (vety a vetné úseky) od seba oddelili a kontrastovali s tými, ktoré tvoria iný tesný celok. Fyziologické a logické prestávky by sa mali v reči prekrývať, lebo z hľadiska poslucháča je každá prestávka logická (komunikačne funkčná). Preto o fyziologickej pauze nebudeme ďalej uvažovať, a keď použijeme termín pauza, budeme ním rozumieť logickú pauzu.

Vnútri výpovede môžu byť pred prestávkou, ale aj na hraniciach viet, ktoré nie sú oddelené prestávkou, rozličné melodické priebehy (tzv. melodémy). Nám tu pôjde iba o to, či pred niektorými spájacími výrazmi môže, alebo nemôže (nesmie) byť tzv. polokadencia.

Polokadenciou rozumieme melodický priebeh zvukového stvárnenia jadra výpovede pred nekončiacou prestávkou alebo na mieste, kde by takáto prestávka mohla byť (vnútri súvetia napr. pred čiarkou). V našej literatúre sa už konštatovalo, že v spisovnej slovenčine v intelektuálnych, neemfatických, t. j. citovo nezafarbených výpovediach sa rozlišujú dva základné typy bezpríznakovéj polokadencie — stúpavá a rovná (t. j. oproti predchádzajúcemu úseku neklesajúca, ale obyčajne zdvihnutá, no nie plynulo stúpajúca, pričom na poslednej slabike tónovo zdvihnutého taktu môže sa zjaviť aj mierny pokles melódie). Za základný typ sa pokladá zdvihnutá rovná polokadencia bez melodického poklesu na poslednej slabike.

V našich jazykových príručkách sa konštatuje, že v hovorenej reči koniec každej jednoduchej vety v súvetí vyznačujeme krátkou prestávkou, pričom koniec predchádzajúcej vety tohto súvetia vyznačujeme ako nedostatočne ukončený úsek reči — očividne ako úsek s poloka-

denciou. Podľa toho by sa prestávka musela mechanicky robiť napríklad tam, kde je v písme čiarka. V našej literatúre sa však konštatovalo aj to, že prestávka (a polokadencia) nemá byť pred slovom *kto*ý, keď uvádza podradenú prívlastkovú vetu, pred slovami *že*, *aby*, *keď*, *ako* tiež nemá byť prestávka a polokadencia, keď sú spojkami. Obidve takéto priamočiare formulácie pokladáme za nepresné a chybné. Hovoriaci, ktorý by sa nimi chcel spravovať, nevyhnutne by sa dostával do komunikačných fažkostí. Dôsledná intonácia bez prestávok pri uvedených slovách môže spôsobiť značné fažkosti v dlhších a zložitejších súvetiach. Z hľadiska zložitosti a dĺžky uvedieme však príklady, ktoré nemožno označiť za extrémne.

III.

1. V dennej tlači bol komentár o stiahnutí niekoľkých izraelských tankov z prednej línie na Sinajskom polostrove. Noviny Komunistickej strany Izraela to komentovali takto: „*Tento krok nie je viac ako gesto, ktorým chcú vedúce kruhy Izraela zachrániť svoju prestíž a zároveň podporiť americkú politiku malých krokov, aby nemuseli odstúpiť od svojich postojov odmietajúcich úsilie o spravodlivé a kompletne riešenie krízy na Blízkom východe.*“ Príklad pochádza z písaného textu, no má takú podobu, že by mohol odznieť aj v hovorenom prejave. Vieme si predstaviť aj situáciu, že by bol súčasťou rečníckeho prejavu.

Ak sa pokúsime zvukovo reprodukovať (prednieť, prečítať) tento text bez prestávky a bez polokadencii, zjaví sa v reprodukcii nadmerná monotónnosť a menej skúsený čitateľ sa môže dostať aj do fažkostí s dychom. To sa môže druhotne prejaviť v zrýchľovaní tempa reči na konci súvetia. Toto súvetie však netreba reprodukovať bez prestávky. Naopak, reprodukcia s prestávkou je komunikačne potrebná.

V súvetí by prestávky mohli byť na miestach, ktoré vyznačujeme zvislou čiarou. *Tento krok nie je viac ako gesto, | ktorým chcú vedúce kruhy Izraela zachrániť svoju prestíž | a zároveň podporiť americkú politiku malých krokov, | aby nemuseli odstúpiť od svojich postojov | odmietajúcich úsilie o spravodlivé | a kompletne riešenie krízy na Blízkom východe.* Toto sú, pravda, potenciálne prestávky. Ktorá z nich sa zjaví pri prednese (zvukovej reprodukcii), to závisí od viacerých okolností. Nám ide o to, aby sme ukázali, či je vôbec prestávka potrebná, a kde by mala byť. Odôvodnenie treba hľadať v gramatickej a významovej (ďalej budeme hovoriť zmyslovej) stavbe súvetia. Za odôvodnenú a potrebnú môžeme pokladať len takú prestávku, ktorá je jazykovo funkčná.

Najmenej vhodné by boli prestávky medzi viacnásobnými vettými členmi *(zachrániť svoju prestíž a zároveň podporiť ..., úsilie o spra-*

vodlivé a kompletne riešenie). Prestávka nemusí byť ani pred prívlastkovou časťou poslednej vety čiže pred tvarom *odmietajúcich*.

Z hľadiska zmyslu tejto výpovede sú však dôležité dve myšlienky: 1. Krok Izraela sa kvalifikuje iba ako prázdne gesto, ako objektívne bezvýznamný čin. 2. Cieľ, ktorý Izrael sleduje, je zabrániť spravodlivému vyriešeniu krízy. Medzi tieto základné myšlienkové obsahy je vložená doplňujúca prívlastková vedľajšia veta s viacnásobným venným členom. Táto „vsunutá“ prívlastková veta môže tvoriť jeden intonačný celok s hlavnou vetou, ktorú rozvíja, no rovnako aj s nasledujúcou vedľajšou účelovou (cieľovou) vetou. V účelovej vete sa hovorí o zacielení diania, ktoré sa spomína v predchádzajúcej prívlastkovej vete, no cez ňu a s ohľadom na jej formálnu i významovú spojitosť s hlavnou vetou aj o úcele (resp. o zmysle) deja (konštatovaného faktu) východiskovej hlavnej vety. S ohľadom na formálnu a obsahovú výstavbu celej výpovede by sa prestávkami mohla oddeliť hlavná veta od prívlastkovej a účelová od prívlastkovej (resp. od celej predchádzajúcej časti výpovede). Ak by sa výpoved uskutočnila s jednou prestávkou, vhodnejšie by bolo umiestniť ju pred spojkou *aby* (pred účelovou vetou). Tým by sa podporila jej interpretácia ako druhého obsahového jadra celej výpovede.

Možno očakávať, že v spontánnom ústnom prejave by sa v tomto (takomto) súvetí urobilo viac prestávok.

Paralelne s týmto členením by šla aj intonácia: pred prestávkou, t. j. najskôr pred spojkou *aby*, by mala byť melódia nedokončenej výpovede, t. j. polokadencia, v tomto prípade by to mohla byť aj stúpavá polokadencia, lebo nedokončenosť výpovede po prvej hlavnej vete sa najskôr bude signalizovať zdvihnutou rovnou polokadenciou na slove *gesto* (pričom nemusí nasledovať prestávka).

2. Iný príklad pochádza z učebnice Slovenský jazyk pre gymnáziá a stredné odborné školy. Je to pasáž z referátu, ktorý sa tu hodnotí ako „hovorený slohový útvor“: „Členovia kružku si ľažko zvykali na pravidelné tréningy, ktoré bývali v utorok a piatok. Záujem o sústavnú prácu sa však čoskoro zvýšil. *Vďačíme za to výboru združenia rodičov a priateľov školy, ktorý venoval kružku dva putovné poháre pre najlepšiu atlétku a najlepšieho atléta.“*

Z hľadiska obsahovej výstavby posledného podraďovacieho súvetia („*Vďačíme za to ...*“) sa pred vzťažným zámenom ktorý žiada urobiť prestávku a pred prestávkou intonovať zdvihnutú rovnú polokadenciu. Odôvodnenie vidíme v tom, že predmet hlavnej vety, ktorý rozvíja vedľajšia prívlastková veta, je tiež rozvitý, a aj vedľajšia veta je značne rozvíťa. Zrozumiteľnosť tejto výpovede sa zvýší, ak sa na mieste čiarky vo fonickej reprodukcií umiestní zvukový signál rozčlenenia výpovede na dva vettne úseky. (Treba si uvedomiť, že rozdelenie vý-

povede na viacej vetrných úsekov, ktoré sa primárne uskutočňuje prestávkou, môžu nahrádzať aj iné fonické prvky, napr. melódia.) Pri prednese bez tohto rozčlenenia je veta menej prehľadná. Prestávok by zasa mohlo byť aj viacej — napríklad vo vedľajšej vete pred viacnásobným prívlastkom (*pre najlepšiu...*). Vtedy by slovo *poháre* mohlo mať aj konkluzívnu kadenciu (klesavú melódiu) a po prestávke by sa fonácia musela začať približne na melodickej úrovni poslednej slabiky pred prestávkou a v tejto výške by sa musela pohybovať až do ďalšieho melodického uzavretia konkluzívnu kadenciou na tvare *atléta*. Tým by sa naznačila závislosť tohto výpovedného celku od predchádzajúcej časti a na strane poslucháča by sa predišlo chybnej interpretácii, že ide o novú samostatnú výpoved.

3. Ako tretí príklad uvádzame súvetie: *Urobil to tak, že mohol dosťať aj odmenu*.

Ak sa v tomto súvetí súvzťažná spojka *tak* — že nerozdeli prestávkou a polokadenciou, môže poslucháč druhú časť súvetia vnímať nie ako účinkovú, ale ako dôsledkovú vetu. Zmyslový rozdiel je ten, že vtedy by bola východiskom pre výpoved iba predchádzajúca podmienka vôbec vykonať dajakú prácu. Výpoved' toho druhu by sme museli zapísť takto: *Urobil to, takže mohol dosťať aj odmenu*. V druhom prípade je východiskom pre výpoved' predchádzajúca podmienka určitej kvality uloženej práce a vo výpovedi by sa hodnotila práve táto kvalita. Diferencia týchto dvoch zmyslov sa môže v slovenčine vyjadriť aj nekontextovo — intonačými prostriedkami. Ale aj naopak: istý ortografický záznam si žiada určitú intonáciu. Ak sa má vyjadriť účinok, intonácia bez prestávky a polokadencie je menej primeraná, lebo nie je (alebo nemusí byť) celkom jednoznačná, v krajnom prípade môže byť konfúzna.

IV.

V uvedených príkladoch sa nevyčerpáva problematika melódie a frázovania. Z predchádzajúcich analýz nemožno odvodiť poučku, ktorá by bola odpoveďou na otázku, ako správne členiť ktorékolvek súvetie. S ohľadom na bohatosť a mnohorakú závislosť intonačných prostriedkov je to celkom nereálne. Môžeme však urobiť tento záver:

V spisovnej slovenčine — ako sa to konštatovalo — neplatí mechanicky zásada „čítaj presne, ako vidíš, a všetko, čo vidíš napísané“. Pred slovami *který, že, aby, ked'*, ako netreba vždy zvýšiť hlas a urobiť pauzu.

Rovnako by nebolo správne, keby sme sa spravovali pravidlom, že pred slovom *který*, ak uvádzajú podradenú prívlastkovú venu, sa nemá zvýšiť hlas a urobiť pauzu. Bolo by nesprávne, keby sme sa mechanicky spravovali zásadou, že pri slovách *že, aby, ked'*, ako je into-

nácia s pauzou možná len vtedy, keď nie sú spojkami, ale zámenami alebo časticami, a že v spontánom ústnom (nie čítanom) prejave sa pred podraďovacími spojkami tohto typu nezvyšuje hlas a nerobí pauza. Takýto záver je nesprávny. Je odôvodnený len potiaľ, kým popiera platnosť zovšeobecnení prvého typu. Neplatí však tak všeobecne, ako bol formulovaný.

V spisovnej slovenčine pred týmito slovami môže, ale nemusí byť prestávka, pred nimi môže, ale nemusí byť melódia polokadencie. Ak je výpoved jednoznačná a prehľadná (lahko zrozumiteľná) aj bez pauzy a ak ani z fyziologických príčin pauza nie je potrebná, nemusí sa výpoved rozčleniť pauzami na viacé úsekov. V opačnom prípade je správne použiť aj pauzu (a melódiu polokadencie) tak, aby sa dosiahla jednoznačnosť výpovede v súlade s gramatickou a zmyslovou výstavbou výpovede a s jej komunikačným cieľom.

*Filozofická fakulta UK
Gondova 2, Bratislava*

LITERATÚRA

- DANEŠ, F.: Intonace a věta ve spisovné češtině. Praha, Nakladatelství ČSAV 1957, 162 s.
- HÁLA, B.: Základy spisovné výslovnosti slovenské a srovnání s výslovností českou. Nákladom Filozofickej fakulty Karlovej univerzity, Praha 1929, 133 s.
- HÁLA, B.: Uvedení do fonetiky češtiny na obecně fonetickém základě. Praha, Nakladatelství ČSAV 1962, 459 s.
- KRČMÉRY, Š.: Melódia vety a prízvuk v slovenčine. Slovenské pohlady, 48, 1932, s. 474—489.
- MIHÁL, J.: Vplyv melódie na zmysel vety. Slovenská reč, 23, 1958, s. 81—91.
- MISTRÍK, J.: Falošná intonácia v ústnych prejavoch. Kultúra slova, 9, 1975, s. 145—148.
- PAULINY, E., RUŽIČKA, J., ŠTOLC, J.: Slovenská gramatika. 5. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladatelstvo 1968, 583 s.
- PETŘÍK, S.: Dva príspevky k hudobnej stránke slovenskej vety. PETŘÍKOVÁ, L.: K hudobnej stránke nárečia abaujského. (Vyšlo spolu v jednom zväzku.) Vydatelstvo Slovanský ústav a Orbis, Praha 1947, 147 s.
- ROMPORTL, M.: Základy fonetiky. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1973, 162 s. (M. Romportl sa problematikou intonácie zaoberal vo viacerých špeciálnych prácach.)
- SABOL, J.: O tónovej modulácii súvislej reči. Kultúra slova, 6, 1972, s. 193—196.
- Slovenský jazyk pre gymnázia a stredné odborné školy. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladatelstvo 1972, 219 s.
- UHLÁR, V.: O vetnej melódii v slovenčine. Slovenská reč, 23, 1958, s. 313—347.

Slovná čelad' čup-a, čub-a, kup-a, kop-a a čepiec, kučma

ŠIMON ONDRUŠ

I.

M. Majtán, náš popredný pracovník vo výskume vlastných mien, uverejňoval v časopise Kultúra slova (1972 a 1973) príspevky o využití všeobecných slov vo funkcií zemepisných názvov, ktoré sú cenným prameňom pre poznanie vývinu slovnej zásoby slovenčiny. Podľa kartotéky vlastných mien v Jazykovednom ústave L. Štúra spracoval najmä dva protikladné významové okruhy, a to významový okruh nízko položených terénnych útvarov (*luh, debra, slatina, draha, niva, dolina*) a významový okruh vyššie položených terénnych útvarov. V rámci tejto druhej významovej skupiny sa okrem pomenovaní *chríb, hrb, grúň, chlm* venoval aj využitiu slov *kopa, kopec, kopok* (Kultúra slova, 7, 1973, s. 52—55). Na tieto príspevky nadviazal v článku o slovách *čup* a *ščob* (Slavica Slovaca, 10, 1975, č. 1, s. 53—58).

Pretože historický vývin slova je úzko spätý s jeho genézou, dotýkal sa M. Majtán vo svojich príspevkoch aj pôvodu daných slov.

Pri úvahе o slove *čup* napísal: „Areál výskytu názvov utvorených od slova *čup* (<*člup*) pokračuje ďalej na západ na Moravu a do východočeskej oblasti“ (Slavica Slovaca, s. 547). V príspevku o slovach *kopa, kopec* napísal: „Slová *kopec, kopa*... sú staré praslovanské deverbatíva odvodené od slovesa *kopati*...“ (Kultúra slova, 7, 1973, s. 53). Tak názor o vzniku slova *čup*, ako aj názor o odvodení slov *kopa, kopec* prevzal M. Majtán od V. Machka (2. vydanie, s. 105, s. 274).

Možno slovo *čup* vykladať iba zo staršej podoby *člup*, ako to podľa V. Machka robí aj M. Majtán?

Keby pomenovanie *čup* pochádzalo na území Slovenska, Moravy a Čiech iba zo staršej podoby *člup*, mohlo by sa vyskytovať iba v tých nárečových oblastiach, v ktorých sa slabičné *l* menilo na *lu*, a ďalej iba v tých nárečiach, v ktorých sa boková spoluhláska *l* menila na bilabiálne *ɥ*, takže sa pôvodnejšie *člp* (porov. ruské *čelpan* „Hügel, Anhöhe“, Vasmer, 3, s. 313) zmenilo najprv na *člup*, to neskôršie na *čɥup* a konečne *čup*, ako napr. na slovenskom Záhorí *chl>chlup>chɥup>chup*.

Zemepisný areál výskytu mena *čup* v rôznych odvodeninách a hláskových variantoch (porov. *čup-*: *čub-*), ako ho podľa slovenského a českého materiálu podal M. Majtán, svedčí preukazne o tom, že na území Slovenska, Moravy a Čiech zaberá pomenovanie *čup*, *čub* oveľa širší

areál, než je izoglosa zmeny slabičného *l* na *lu*, ako aj izoglosa zmeny *lu>yu>u*. Veľká diskrepancia medzi zemepisným areálom mena *čup*: *čub* a uvedenou hláskovou zmenu vedie nevyhnutne k hľadaniu iného pôvodu slova *čup* a jeho odvodenín, resp. variantov.

V príspevku sú pomenovania vrchov Choč a Kýčera slovanské? (Slovenská reč, 37, 1972, s. 340) som napísal: „Indoeurópsky odvodený koreň *keuk-* bol iba jedným z mnohých derivátov. Inou derivačnou obmenou bol základ *keug-/koug-*, ktorý žije v litovskom *kauge* „veľká kopa“, lotyš. *kaudze* „kopa, kopec, končiar“, *kaugurs* „končiar vrchu“, lit. *kūgis* „kopa sena“, nem. *Hocke* „kopa sena, zbožia“, *Höcker* „hrb“ a i...“

Aj v praslovančine bolo množstvo ďalších derivátov, napr. *keum->čum-* „hrča“, *keup->čup-* „vrch“, *keut->čut-* „vrcholec“ a i.

Podľa tohto výkladu slovanské pomenovanie vrchovitých útvarov *čup-* so znelym variantom *čub-* má ten istý pôvod ako slovanské slovo *kup-a*. V prípade *čup-* (druhotne *čub-*) ide o jasný stupeň *keup->čup-*, kým v prípade *kup-a* ide o temný plný stupeň *koup-*, po monohtonizácii *kup-a*.

Vo viacerých doterajších štúdiách o pôvode slovanských slov som písal, že odvodené indoeurópske pomenovacie základy typu C1e C2 C3 mali často fakultatívne, tzv. schwebeablautové varianty C1 C2e C3, (C = konsonant). Tieto fakultatívne varianty poznala v pomerne veľkom rozsahu aj praslovančina a baltčina.

Rovnako som vo viacerých príspevkoch, najpodrobnejšie v štúdiu Delabializácia spoluľáskových skupín Kw->K- v indoeurópcine (praslovančine) a jej význam pre slovanskú etymológiu (vyjde v zborníku z konferencie v Lipsku, porov. o tej správou v Jazykovednom časopise, 24, 1973, s. 217–219) písal o tom, že v indoeurópskom prajazyku aj v jednotlivých indoeurópskych jazykoch bilabiálna spoluľáska *w*, resp. *u* v postavení po obojperných spoluľáskach a po sonórnych zubných spoluľáskach *l*, *r*, *n* zanikala úplne, kým po zadopodnebných spoluľáskach *k*, *g* (*ch*) a po nesonórnych zubných spoluľáskach *s*, *z*, *t*, *d* zanikala spoluľáska *w*, resp. *u* sporadicky.

Tak ako odvodenina *keuk-*: *kouk-* (t. j. C1e C2 C3) vo význame „kopa“ (porov. ruské *куча* z predhistorického *kvuk-j-a*) mala aj fakultatívny variant *kouk-* (t. j. C1 C2e C3), po delabializácii *kok-j->koč-* (porov. ruské *коčка* „malý kopec“, slovenské oronymá *Koč:Choč*), podobne aj odvodenina toho istého koreňa *keup->čup*: *koup->kup-* mala fakultatívny variant *koup-*, po delabializácii *kop-*. Tu má pôvod celá čelať slovanských a slovenských slov, ako sú *kopa*, *kopec*, *kopok* atď. Tak ako nastala zámena záverovej spoluľáske *k* úžinovou spoluľáskou *ch* v oronymá *Koč:Choč*, podobne táto zámena nastala v slováčich *kopec/Chopec* (vrch v Nízkych Tatrách), *kopok/Chopok* a i.

Z povedaného vychodí, že slová *kopa*, *kopec* nie sú odvodené od slovesa *kopat*, ako sa nazdávala doterajšia slavistika, ale majú ten istý pomenovací základ ako slová *čup-* (zo staršieho *keup-*) a *kup-a* (zo staršieho *koup-a*). Ablautový vzťah (*o-u*) medzi nimi je ten istý ako medzi ruským apelatívom *koč(ká)* „*kopec*“ a slovenskými oronymami *Koč/Choč* na jednej strane a ruským apelatívom *kuča* na strane druhej. Kým slavistika nepracovala s Benvenistovou tzv. schwebeablautovou teóriou o dvoch fakultatívnych podobách odvodeného indoeurópskeho koreňa, nemohla prísť ani na genetickú totožnosť slov *koč(ka)*, *Koč/Choč* „*kopec, vrch*“ s ruským slovom *kuča* „*kopa*“, ani na genetickú totožnosť slov *čup-/čub-*, *kup-a* so slovami *kop-a*, *kopec* atď. Doterajšie spájanie slov *kopa*, *kopec* so slovesom *kopat* bolo iba východiskom z núdze. Slovom spájanie substantíva *kopa*, *kopec* so slovesom *kopat* je ľudovou etymológiou.

2.

Pretože Maďari pred príchodom do Dunajskej kotliny koncom 9. storočia obývali rovinaté, nízinné oblasti na území dnešného južného Ruska, preberali pomenovania vyvýšených terénnych útvarov hlavne od Slovanov, a to počas putovania od východu k strednému Dunaju a po usadení v dnešnej svojej vlasti. Svedčí o tom pomerne veľa slov, ako je maď. *bérce* zo slovanského *brdec*, *brdce*, *halom* zo slovanského *chlm-*, maďarské *kúp* zo slovanského, a to južnoslovanského *kup-* atď.

Významový vývin maďarského slova *kúp* prevzatého od Slovanov je dobrým indikátorom aj pre slovanskú etymológiu. Slovo *kúp* v maďarčine nadobudlo totiž okrem pôvodného významu „*kopa*, *kopec*, *vrcholec*, *špic*“ aj význam „*prikrývka na hlavu, klobúčik, čiapka*“, ako uvádza druhý zväzok Historicko-etymologického slovníka maďarského jazyka na s. 672. Sprostredkujúcim významovým článkom tu bol zaiste význam „*vrcholec*“, pretože čiapka či klobúk sú akýmsi „*vrcholcom*“ hlavy.

Obdobnú významovú zmenu poznám aj zo svojho rodného nárečia v dedine Klčov na Spiši pri slove *čup-ka*. Ak dievka chcela byť v oblečení pekná, vážená, nesmela si šatku, t. j. chustku, dať na hlavu tak, že šatka vpredu hore tvorila pravidelný oblúk, ale musela ju mať naškrobenú, aby ju vo vrchnej prednej časti mohla stlačiť a týmto stlačením vytvoriť vrcholec, špic. Tento špic, vrcholec šatky sa volal *čupka*. Iba dievka s čupkou bola pekne oblečená.

Významovú zmenu od „*kopa*, *kopec*“ k významu „*vrcholec*“ a od významu „*vrcholec hlavy*“ k významu „*čiapka, klobúk*“ prekonala u Slovanov aj odvodenina slova *kuč-a* „*kopa*“. Stalo sa to v odvodenine *kuč-ka*, ktorá u Slovanov označuje prikrývku na hlavu, čiapku, druh

čiapky — ušianku. Toto slovo prevzali od Slovanov aj Maďari. Je pritom paradoxné, že sa od čias Bernekera až po súčasnosť vykladá toto slovo u Slovanov ako prevzaté od Maďarov. Tak tvrdil Berneker, s. 637, Vasmer, 1, s. 709, Machek, s. 304. Museli prísť až maďarskí lingvisti, ktorí podľa historických dokladov zistili, že u Slovanov je slovo *kučma* oveľa staršie, kým v maďarčine je známe iba od konca 17. storočia, že v slovančine ho možno etymologicky vysvetliť zo slovanskej slovnej zásoby, kým v maďarčine je príbuzensky izolované. Okrem nich sa dlho tradovanej legendy o maďarskom pôvode slova *kučma* zbavil iba P. Skok, ktorý v druhom zväzku na s. 220—221 správne začlenil slovo *kučma* do širokej siete srbochorvátskych a slovanských slov odvodnených od základu *kuk- <kouk-*, napr. srbochorvátske *kukma, kukumica*, resp. od zdĺženého základu *kük->kyk-*, hoci sem nezaradil ani ruské slovo *kuča* „kopa“, ani slovenské názvy vrchov *Kykula, Kykulec* a pod. Porov. článok o názvoch vrchov Choč a Koč v Slovenskej reči.

Zistenie o súvzťažnosti významov „kopa, kopec, vrcholec“ a „prikrívka na hlavu“, ako svedčí významová členitosť maďarského slova *kúp* prevzatého od Slovanov a genetická súvzťažnosť slovanského slova *kučma* s ruským slovom *kuča* „kopa“, vedie zákonite k novému genetickému začleneniu praslovanského slova *čerpъcь* „prikrívka na hlavu nevesty“. Pomenovací základ *keup->čup-* vo význame „kopa, kopec, vrcholec“ mal v II. fakultatívnej podobe hláskové zloženie *kuep-*, po strate obojpernej spoluohláske *u* hláskové zloženie *kep-*, po palatalizácii *čep-*, čo je základ slová *čepiec*. Za svedectvo toho, že základ *kep->čep-*, resp. *čap-* (porov. *čekati: čakati, čekan: čakan* atď.) mal pôvodne význam „vrch, vrcholec“, možno poklaadať oronymá, t. j. názvy vrchov, ako je Čapec, vrch výšky 815 m juhozápadne od Veľkej Javoriny, na slovensko-moravskej hranici. Schwebeablautová podoba *kuep-*, po delabializácii *kep-* bola známa nielen v praslovanskčine, ale aj v staršom období baltoslovanskom, ako svedčí litovské slovo *kepure* a lotyšské *cepure* „čiapka, klobúk, čepiec“. Otázku, či sem patrí aj grécke slovo *skepas* „prikrívka“ nechávame bokom. Ak áno, potom schwebeablautové obmeny *keup-: kuep->kep-* existovali už v praindeurópčine.

Nakoniec sa chcem vrátiť k slovu *čup* a jeho odvodeninám *čupeček, Čupce, Čupec, Čupeľ, Čupová* a i., ako ich uvádzajú M. Majtán v spomínanom článku.

Na tom území Slovenska, Moravy a Čiech, kde je známa zmena slabičného *l* na spojenie *lu* a zmena *lu* na *yu>u*, možno slovo *čup* vyladať dvojako:

a) buď geneticky súvisí s ruským *čelpan*, ukrajinským *čolp/čolb*, foneticky *čoup/čoub*, to znamená, že má praslovanský základ *člp-/člb-*, resp. *čslp-/čslb-*,

b) alebo vzniklo tak, že sa pôvodné praslovanské slovo *čup-*, gene-

ticky totožné so slovom *kup-a*, kontaminovalo sa synonymným pomenovaním *chl-m*, v príslušných nárečiach *chlum*, čiže *čup-* X *chlum*>*člup-*, ktoré sa ďalej menilo podľa fonetických zákonov príslušného nárečia. Pretože západoslovanské jazyky nepoznajú ináč reflex praslovanského základu *člp/člb* (ten je obmedzený na jazyky východoslovanské), pokladám genetický výklad skrížením *čup* x *chlum*>*člup* za pravdepodobnejší.

Prirodzene, že v tých nárečových oblastiach, ktoré nepoznajú hláskovú zmenu *l>lu>yu>u*, môže mať slovo *čup* iba jeden genetický výklad, a to zo starého základu *keup->čup-* ako jasného stupňa k temnému stupňu *koup->kup-a*.

Týmto svojím článkom som chcel uviesť na správnu cestu genetický aspekt v článkoch M. Majtána o slovách *kopa*, *kopec*, ako aj o slove *čup*.

Ostatným odvodeninám indoeurópskeho základu *keu-:kou-* vo význame „vyvýšenina, kopec, vrcholenec“, t. j. odvodeninám *keut->čut-*, *keum->čum-* a ich rôznym ablautovým obmenám zastúpeným v slovanskej slovnej zásobe, sa budem venovať v osobitných príspevkoch.

Filozofická fakulta UK
Gondova 2, Bratislava

LITERATÚRA

- BERNEKER, E.: Slavisches etymologisches Wörterbuch. 2. Aufl. Heidelberg, Carl Winters Universitätsbuchhandlung 1924, 760 s.
- FARKAS, V. a kol.: A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára, második kötet H-O. Budapest, Akadémiai kiadó 1970, 1108 s.
- MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého. 2. vyd. Praha, Academia 1968, 866 s.
- MAJTÁN, M.: Slová kopa, kopec (kopok), chopok (chopec) v slovenských zemepisných názvoch. Kultúra slova, 7, 1973, s. 52–55.
- MAJTÁN, M.: Príspevok k problematike jazykových kontaktov. Slovenské toponymá so slovami čup a ščop. Slavica slovaca, 10, 1975, č. 1, s. 53–58.
- ONDRAŠ, Š.: Sú pomenovania vrchov Choč a Kýčera slovanské? Slovenská reč, 37, 1972, s. 334–341.
- ONDRAŠ, Š.: Delabializácia spoluľáskových skupín Kw->K- v indoeurópčine (praslovančine) a jej význam pre slovanskú etymológiu. In: Slawische Worstudien. Bautzen, Domovina-Verlag 1975, s. 116–132.
- SKOK, P.: Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Knjiga druga. Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti 1972, 700 s.
- VASMER, M.: Russisches etymologisches Wörterbuch. Dritter Teil. Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag 1958, 697 s.

DISKUSIE

Manila, alebo Manilla?

JOZEF JACKO

V roku 1975 sa mali stretnúť o titul majstra sveta v šachu Fischer (USA) a Karpov (ZSSR). Stretnutie malo byť v najväčšom filipínskom meste — v Manile. V dennej tlači sme sa stretali s názvom tohto filipínskeho mesta v podobe *Manilla*, t. j. s dvoma *ll*:

Miláno a Manilla v osudi. — ... navrhol Manillu ... — Manilla má svoje negatívne stránky (Práca, 17. 2. 1975, s. 7). — *Stretnutie o titul majstra sveta v šachu medzi Fischerom (USA) a Karpovom (ZSSR) bude v Manille* (Smena, 17. 2. 1975, s. 4).

Ak chceme objasniť výskyt zdvojeného *ll* v názve *Manilla*, musíme pripomenúť, že úradným jazykom na Filipínach je tagalčina — popri angličtine a španielčine (Příruční slovník naučný. I. díl. Red. V. Procházka. 1. vyd. Praha, Nakladatelství ČSAV 1962, s. 722). O výslovnosti zdvojeného *ll* v španielčine písal Š. Horváth v príspevku Výslovnosť priezviska Allende (Kultúra slova, 8, 1974, s. 178—179). Odvolávajúc sa na Gramatiku španielčiny od J. Škultétyho (Bratislava, SPN 1966, s. 7), konštatuje toto: „V španielčine sa dvojitým písmenom ... naznačuje mäkká spoluhláska *ll*, preto sa v španielskej abecede aj volá *e'le* na rozdiel od tvrdého *l*, ktoré sa píše s jedným *l* a volá sa *ele* (vyslov s tvrdým *l!*)“. Ak by sme v miestnom názve *Manila* písali dve *-ll-*, museli by sme ho vyslovovať [*maniľa*] a v súčasnej spisovnej slovenčine ho skloňovať podľa vzoru *ulica*. Á. Kráľ v príspevku O potrebe ortoepickej výchovy (Kultúra slova, 8, 1974, s. 11—14) konštatuje, že „už viac ráz sa napr. poukázalo na to, že oslabenie pozície *l* v spisovnej slovenčine by mohlo mať nepriaznivý vplyv na stabilitu celého radu tzv. „mäkkých“ (palatálnych) spoluhlások a ďalej na morfológickú rovinu (prechod slov k iným paradigmám, k iným vzorom)“.

Napríklad španielsky miestny názov *Sevilla* sa vyslovuje [*seviľa*]. Na túto výslovnosť španielskeho miestneho názvu upozorňuje aj Slovník slovenského jazyka. (6. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1968, s. 295). V gen. sg. sa však v citovanom slovníku uvádza pádová prípona *-y*, teda napriek výslovnosti [*seviľa*] sa tento miestny názov zaraďuje do vzoru *žena*. Takto zaraďuje miestny názov *Sevilla* aj akademická Morfológia slovenského jazyka (Red. J. Ružička. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966, s. 127); tu sa konšta-

tuje, že „španielske mená na -illa sa skloňujú podľa vzoru žena; napr.: *Sevilla* — zo *Sevilly*, *Barbier* zo *Sevilly*“. L. Kučera v príspevku O skloňovaní cudzích podstatných mien typu *Benfica* (Slovenská reč, 27, 1962, s. 374—375) odporúčal zachovávať pôvodný pravopis pri slove *Benfica* (a iných podobných slovách) len v nom. sg., kým v ostatných pádoch navrhoval namiesto písmena c písat písmeno k: *Benfíky*, *Benfíke*, *Benfíku*, o *Benfíke*, s *Benfíkom*. V štúdii Pravopis a skloňovanie niektorých mexických miestnych mien (Slovenská reč, 36, 1971, s. 108 až 111) sme odporúčali vrátiť sa ku Kučerovmu návrhu a pri podstatných menách typu *Tosca*, *Benfica*, *Toluca* sme navrhovali ponechať pôvodnú podobu iba v nom. sg. Tu sme upozornili aj na nejasnosť vyplývajúcu z opisu skloňovania podstatných mien typu *Tosca*, *Benfica* v Morfológii slovenského jazyka. Formy gen. sg. *Toscy*, *Benficy* odporújú zásadám slovenského pravopisu. Napríklad SSJ VI pri miestnom názve *Arica* správne uvádzajú v gen. sg. podobu podľa slovenskej výslovnosti *Ariky* (s. 257). Aj pri miestnom názve *Casablanca* SSJ VI (s. 264) kodifikuje v gen. sg. podobu podľa slovenskej výslovnosti (do) *Casablanky*. Naproti tomu pri miestnom názve *Piacenza* SSJ VI (s. 290) upozorňuje na výslovnosť [pjačenca], ale v gen. sg. kodifikuje pádovú príponu -y, teda názov zaraďuje ku vzoru žena. Bolo by treba uvážiť, či aj miestne názvy, ktorých posledná slabika sa vyslovuje ako -la, -ca netreba zaraďiť ku vzoru *ulica*, hoci sa píšu ináč, ako sa vyslovujú.

Miestny názov *Manila* sa aj v SSJ VI (s. 282) zapisuje s jedným -l-, pričom sa upozorňuje na jeho výslovnosť s tvrdým -n-. S jedným l sa miestny názov *Manila* zapisuje aj v iných publikáciach, napr. v Atlase sveta (Red. V. Vokálek. 3. vyd. Bratislava, Slovenská kartografia 1973, s. 68). Podoba *Manila* sa v spisovnej slovenčine skloňuje pravidelne podľa vzoru žena: (z) *Manily*, (k) *Manile*, (cez) *Manilu*, (v) *Manile*, (za) *Manilou*. Pripomíname, že obyvateľské meno mužského rodu od názvu *Manila* sa v spisovnej slovenčine tvorí príponou -čan: *Manilčan*. Z tejto podoby sa prechyľovacou príponou -ka tvorí obyvateľské meno ženského rodu: *Manilčanka*. Prídavné meno sa tvorí odvodzovacou príponou -ský: *manílský*.

Zastávame názor, že miestny názov *Manila* treba skloňovať podľa vzoru žena; výslovnosť a pravopis názvu kodifikuje SSJ výstižne.

ROZLIČNOSTI

Spekavý — spekavost'

Otázka E. M. z Bratislavы: „Vo svojej práci často prichádzam do styku s termínimi *spekavý — spekavost'*. Nie je mi jasné, či sú správne tieto podoby (súvisiace so slovesom *spekať sa*), alebo podoby *spiekavý — spiekavost'*, ktoré súvisia so slovesom *spieciť sa*. Prosím, vysvetlite mi to.“

V otázke sa správne poukazuje na súvislosť prídavných mien typu *spekavý* so slovenským odvodzovacím základom. Ide, pravdaže, teraz o to, či sa ako východisko používa nedokonavé sloveso (v danom prípade *spekať sa*), alebo dokonavé (*spieciť sa*). Nedokonavá podoba sa pri slovesách tohto typu tvorí z predponového dokonavého slovesa pomocou kmeňotvornej prípony *-a-* a príslušným kvantitatívnym a kvalitatívnym striedaním, ktoré je výsledkom pôsobenia starších zákoniostí vo vývine jazyka; napr.: *spieciť — spekať, vypieciť — vypekať, zatieciť — zatekať, vytieciť — vytokať, spliesciť — splieskať, nazrieť — nazerat*; v niektorých prípadoch nastáva iba kvalitatívne striedanie: *zriecť sa — zriekať sa, vyzlieciť — vyzliekať, zvlieciť — zvliekať*.

Odpoveď na položenú otázku budeme hľadať tak, že uvedieme niekoľko ďalších prídavných mien utvorených zo slovesného základu príponou *-avý*. Také sú napr.: *hlávavý* (od slovesa *hlábať, chápavý* (*chápať*), *skúmavý* (*skúmať*), *vyhýbavý* (*vyhýbať sa*), *hádavý* (*hádať sa*), *dotieravý* (*dotierať*), *tahavý* (*tahať*), *jagavý* (*jagať sa*), *ligotavý* (*ligotať sa*), *hojдавavý* (*hojdať sa*), *hrabavý* (*hrabatiť*), *prchavavý* (*prchat*), *podnikavavý* (*podnikat*)). Všetky uvedené slovesá sú nedokonavé (vyjadrujú dej, ktorý nie je obmedzený na najmenšiu možnú mieru), preto možno jednoznačne povedať, že aj pri dvojici *spekavý — spiekavý* bude za základ slážiť sloveso nedokonavého vidu *spekať (sa)*. Podľa toho je správna podoba prídavného mena *spekavý* a podoba podstatného mena *spekavost'*.

Význam všetkých uvedených, ako aj ďalších prídavných mien utvorených týmto slovotvorným postupom možno vystihnúť opisom „majúci schopnosť alebo sklon konáť to, čo vyjadruje základové sloveso“, napr. *chápavý* je schopný chápať, *rozpínavý* je schopný rozpínať sa, *hravý* je ten, čo má sklon hrať sa, *hádavý* je ten, kto má sklon hádať sa, *prchavý* je taký, čo má schopnosť vyrchávať. Pre formálnu stránku slovotvorného základu je charakteristické to, že ide napospol o slovesá s kmeňotvornou príponou *-a-*, napr. *hrat sa, hrabatiť, hľodať, prchat*,

jagať sa, hojdať sa, podnikať, štekať, hukotať, tápať, zbiehať sa, po-pínať sa, chápať, rúhať sa, liškať sa, vyhýbať sa.

Možno pripomenúť, že prídavné meno *spekavý* a podstatné meno *spekavosť* zaznačuje i Slovník slovenského jazyka (IV. diel, Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1964, s. 156). Tu sa môžeme dozvedieť aj to, že prídavné meno *spekavý* sa ako termín používa v hutníctve a má význam „schopný spekať sa, tvoriaci po zahriatí súvislú vrstvu“, napr. *spekavé uhlie, spekavé palivo*. V rámci hesla *spekavý* sa uvádzajú aj odvodené podstatné meno *spekavosť* a dokladá sa spojením *spekavosť popola*. Podľa spôsobu utvorenia tohto podstatného mena, ako aj podľa citovaného dokladu možno význam podstatného mena *spekavosť* opísat ako „schopnosť spekať sa, t. j. schopnosť spojiť sa za istej teploty do súvislej vrstvy“.

V súvislosti s prídavným menom *spekavý* sa žiada upozorniť aj na príbuzné prídavné meno *spekaný*, ktoré je takisto hutníckym termínom a má význam „vyrobený spekaním, vyrobený za vysokej teploty“, napr. *spekaný karbid*. To ukazuje, že medzi prídavnými menami *spekavý* a *spekaný* je významový rozdiel.

J. Kačala

Chito, alebo „čito“?

Zo všetkých zložiek jazyka sa najdynamickejšie rozvíja slovná zásoba. Obohacuje a rozširuje sa o množstvo nových slov a výrazov, označujúcich nové pojmy. Zveľaďuje a ustaľuje sa odborná terminológia, tvoria sa nové potrebné termíny z najrozmanitejších pracovných a vedných odborov.

Ale správnej výslovnosti mnohých nových slov nevenujeme z nedbanlivosti alebo z nevedomosti náležitú pozornosť. Zastavíme sa pri slove *chito*, ktoré označuje u nás oblúbený osviežujúci nápoj. Čoraz častejšie máme totiž možnosť počuť, a to aj z televíznej obrazovky, výslovnosť *čito*. Je to správne? Naozaj, ľažko vypátrať motív takejto výslovnosti, ktorá zapríčinuje zbytočné komplikácie práve tam, kde nemôžu byť pochybnosti. Hádam je tu úsilie po originálnej výslovnosti španielskej palatálnej spoluuhláske *ch*, ktorá sa vyslovuje ako naše č (napríklad v slovách *muchacha, cucaracha, chocolate* ap.); to však v tomto prípade vôbec nie je na mieste. Výslovnosť *čito* by bola odvodnená vtedy, keby sa tento nápoj bol začal vyrábať v Španielsku alebo v Latinskej Amerike, odkiaľ by sa španielska výslovnosť č dostala do slovenčiny (porov. napr. výslovnosť značky talianskeho aperi-tívneho nápoja *Cinzano*). Z nálepky tohto nápoja pod hlavným nad-

pisom CHITO TONIC možno vyčítať, že obsahuje chinín. V slove *chinín* ide o rozdielnú výslovnosť začiatočnej spoluhlásky v slovenčine (*ch*) a v španielčine, kde sa vyslovuje ako *k* (grafická podoba slova v španielčine je *quinina*; ako uvádzajú španielske etymologické slovníky, slovo pochádza z reduplikovaného slova kečuánskeho pôvodu *quina-quina* = kôra stromu chinínovníka).

Z uvedeného jednoznačne vychodí, že slovo *chito* treba vyslovovať v súlade s jeho grafickou podobou. Názov nápoja je utvorený od základu *chinin*; výslovnosť tohto slova je v slovenčine už dávno ustálená. Vyslovujeme preto *chito*, a nie číto.

Žiada sa pripomenúť, že správna výslovnosť niektorých nezdománených, no častejšie používaných slov španielskeho pôvodu (napr. *venceremos*), ale predovšetkým španielskych a najnovšie aj portugalských vlastných mien (napr. *Cervantes, Gento, Barcelona, Quito, Cunhal, Gomes* a ľ.) robí používateľom spisovnej slovenčiny isté tažkosti. Táto problematika si vyžaduje osobitnú pozornosť.

L. Trup

SPRÁVY A POSUDKY

Jazyková kultúra v reklamách a inzerátoch

Slovenský úrad pre tlač a informácie pripravil v tomto roku cyklus prednášok pre pracovníkov inzertných oddelení vydavateľstiev tlače v Slovenskej socialistickej republike. Okrem úzko odborných témy, v rámci ktorých sa osvetlovalo postavenie inzercie v periodickej tlači, poslanie a funkcia socialistickej reklamy a inzercie, ich ekonomický aspekt atď., zaradili organizátori do programu školenia aj tému o problémoch jazykovej kultúry v inzerátoch a reklamných textoch. Prednáška na túto tému bola 17. apríla t. r. a jej hlavnou náplňou bol jazykový rozbor reklamných a inzertných textov sledovaných vo februárových a marcových číslach denníkov *Pravda*, *Práca*, *Smena* a bratislavského *Večerníka*. Prednášku a rozbery pripravili I. Masár a M. Povážaj, pracovníci Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV.

V úvode spomenuli účastníkom školenia, že pri praktickej práci v okruhu spisovného jazyka a jazykovej kultúry je potrebná istá teória spisovného jazyka a jazykovej kultúry, a to taká teória, v ktorej sa okrem iného prizera na postavenie konkrétnego jazyka medzi inými jazykmi, na jeho kultúrnu a spoločenskú zaradenosť a funkcie. Túto teóriu nemožno vypracovať bez dôkladného poznávania a neprestajného skúmania vlastností daného

jazyka a jeho stavby do najmenších podrobností. Poznávanie vlastného jazyka i vypracúvanie teórie spisovného jazyka je povinnosťou jazykovedcov. Ale poznanie jazyka* v jeho šírke a bohatstve je zasa povinnosťou každého príslušníka národa, ktorý svoj jazyk používa na každodenné dorozumievanie, na opis vedeckch objavov, i na umelecké vyjadrenie svojich skúseností, poznatkov a predstáv. Na poznanie spisovnej slovenčiny slúžia jej používateľom základné diela o slovenčine a rozličné praktické príručky a jazykovedné časopisy. Bez štúdia jedných a bez pravidelného sledovania druhých pomôcok nemôžeme hovoriť o poznaní spisovného jazyka a sotva možno bez splnenia týchto podmienok očakávať výraznejšie zvýšenie jazykovej kultúry v tlači. Vo všeobecnom príhovore sa účastníkom školenia objasnil pojmom jazyková chyba a kritériu jazykovej kultúry.

Z jazykového materiálu získaného dvojmesačným prieskumom uvedených novín netreba tu uvádzať podrobnosti ani jednotlivosti, lebo ide napospol o javy známe čitateľom Kultúry slova z jazykových rozborov iných textov. (Pozri napr. KS, 9, 1975, s. 121—122, 122—125, 184—187.) Žlada sa však zaznačiť niektoré poznatky z diskusie. V diskusii sa totiž ukázala prekvapujúca vec. O mnohých kritizovaných jazykových nedostatkoch účastníci školenia vedeli, ale vraj ich nemohli napraviť, lebo objednávateľ inzerátu (reklamy) vyžaduje iba publikovanie vlastného textu, do ktorého nedovoluje zasahovať z vecnej alebo z jazykovej stránky ani v prípade, keď redakcia na podobné nedostatky upozorní. Je jasné, že takýto postoj neslobodno tolerovať jednak so zretelom na hromadné oznamovacie prostriedky, v ktorých sa celkom prirodzene vyžaduje používanie spisovného jazyka a rešpektovanie jeho zákonitostí, jednak so zretelom na všeobecnú zrozumiteľnosť spisovných prostriedkov (v podstate tu ide o zreteľ na adresáta), ktorá slangovým alebo nárečovým prostriedkom chýba. Preto v reklamných a inzertných textoch nemajú miesto výrazy *hoblponk*, *jahňaci špíz*, ale ani nevydarené pokusy o heslo typu *Záhradku ako dlaň — premeníme v raj*, v ktorom je pravopísna chyba (nenáležite použitý spojovník), chyba vo väzbe (Slovník slovenského jazyka hodnotí väzbu *premeniť v čo* ako knižnú; bežná a v spisovnom jazyku neutrálna je väzba *premeniť na čo*) a navyše sám text je vcelku triviálny. Diskusia sa uzavrela konštatovaním, že pracovníci inzertných oddelení majú umožniť iba publikovanie takých textov, ktoré sú v súlade so súčasnou kodifikáciou spisovnej slovenčiny. Od takéhoto postoja môžeme očakávať zvýšenie jazykovej kultúry v reklamných a inzertných rubrikách dennej tlače a hámaj aj ich očistenie od zvyškov niektorých banálností.

I. Masár

Sémantická štruktúra slovenských deverbatív

Jedným z najúspešnejších výsledkov slovenskej jazykovedy je teória o intencii slovesného deju a o intenčných typoch slovies, ako ju v ucelenej po-

* Rozlišovanie termínov *poznanie* a *poznávanie jazyka* pozri v článku J. Horreckého Z teórie jazykovej kultúry. KS, 2, 1968, s. 65.

dobe vypracoval E. Pauliny v monografii *Štruktúra slovenského slovesa* (Pauliny, 1943) i v podobe, ktorú podáva *Morfológia slovenského jazyka* (Ruzička et al., 1966). Aký úžitok prináša pojem intencie slovesného deja v syntaxi, to podrobne rozobrali monografie J. Oravca (*Väzba slovies v slovenčine*) a J. Kačala (*Doplňok v slovenčine*), ktoré ju uplatnili na širšom materiáli a dokázali, že intenčné typy predstavujú hlbkovú štruktúru jadrových viet slovenčiny. Najnovšie na teóriu intencie slovesného deja nadviazala K. Buzássyová v knihe *Sémantická štruktúra slovenských deverbatív* (Bratislava, Veda 1974, 240 s.). Rieši v nej otázku, či jednotlivé intenčné typy slovies majú odraz aj na tvorení slov, na odvodzovaní podstatných a prídavných mien zo slovies. Zistila, že aj odvodeniny zo slovies (deverbativne substantíva a adjektíva), ich druhy a počet závisia od jednotlivých intenčných typov slovies. Vidieť to už na základe kvantitatívneho porovnania: najviac a najrozmanitejšie druhy odvodenín má prvý, najzložitejší intenčný typ „otec drží sekeru“, kým najmenej odvodenín a iba jediný ich druh má intenčný typ „prší“ s nečlenenou intenciou. Kým pri prvom intenčnom type sú možné všetky druhy substantív a adjektív, ktoré sa dajú odvodzovať od slovies, t. j. mená činiteľa deja, nástroja, deja, látky spotrebowanej pri realizácii deja, výsledku deja, ostatku (odpadu) pri deji, objektu (paciensa v užom zmysle), miesta deja, dejovej vlastnosti, zvečnenej dejovej vlastnosti a nositeľa dejovej vlastnosti, zatiaľ pri typoch s obmedzenou intenciou slovesného deja (sprava alebo zľava) niektoré z odvodenín chýbajú, až napokon od typu s celkom obmedzenou intenciou sa odvoduje iba jedený typ podstatných mien, iba názvy čreho deja.

Vplyv intencie slovesného deja na odvodzovacie možnosti slovies sa uplatňuje ešte ďalej aj v rámci každého druhu odvodenín. Napr. v rámci názvov činiteľa deja, ktoré sa odvodužujú od prvého intenčného typu aj od druhého intenčného typu (t. j. slovies označujúcich sluchové, čuchové a iné vnemy), sa odvodeniny odlišujú sprievodnými príznakmi: činitelské názvy ľudí odvodené od druhého intenčného typu sú expresívna alebo pejoratívna a sú odvodené inými príponami (-oš, -áč, -aj, -ko...) ako činitelské názvy z prvého intenčného typu (-tel, -ič...). V činitelských názvoch odvodených od tretieho intenčného typu slovies (od typu „brat ide“) môže pristupovať zasa iný sprievodný príznak; rozlišujú sa ním dvojice odvodených názvov typu *chodec* (neintenzifikovaný) — *chodák* (intenzifikovaný).

Opisom sprievodných príznakov a ich kombinácií táto kniha bezprostredne zasahuje do výskumu normy a do oblasti jazykovej kultúry, lebo ukazuje, akými významovými odťienkami sa navzájom odlišujú slovotvorné varianty, t. j. slová, ktoré ako odvodeniny od toho istého slovesa majú rovnaký kategoriálny slovotvorný význam, napr. význam nástroja, výsledku deja..., ale ktoré sú utvorené rozdielnymi príponami. Z možnej sumy sprievodných príznakov sa pri každom kategoriálom význame uplatňuje iný ich počet a iná ich kombinácia. V materiálovej časti práce ich autorka všetky podrobnejšie opisuje a dokladá príkladmi. Napr. v rámci názvov nástroja sa odvodeniny od prvého a tretieho intenčného typu slovies odlišujú protikladom aktívneho (vlastného) nástroja a pasívneho (iba pomocného, nie nevyhnutného nástroja na vykonávanie činnosti, napr. *plavky, kopačky*); v rámci názvov nástroja odvodených od slovies prvého intenčného typu sa odlišujú názvy so sprie-

vodným príznakom aktívnosti (stroje a prístroje vykonávajúce činnosť bez zásahu alebo s minimálnym zásahom životného agensa) ako *strúhačka*, *rezačka*, *spaľovač*... od nástrojov so sprievodným príznakom pasívnosti ako *strúhadlo*, *rezák*. Okrem toho pri daktorých názvoch nástrojov odvodených od slovies tohto intenčného typu vystupuje ako sprievodný príznak miesta (*pekáč*, *lievik*). Tieto opozície treba brať do úvahy, keď od toho istého slovesa existuje niekoľko názvov nástrojov (*strúhačka* — *struhák* — *strúhadlo*, *rezačka* — *rezák*). Tvorenie variantných názvov totiž nie je výnimka, ale takmer pravidlo. Podobne je to aj pri iných druhoch názvov. Napr. i pri samých názvoch čistého deja (dejové mená) odvodených od slovies prvého intenčného typu existuje päť druhov (*rez*, *rezba*, *rezanie*, *rezačka*, *prerezávka*) rozlišených sprievodnými príznakmi limitovaný/nelimitovaný, intenzifikovaný/neintenzifikovaný, abstraktný/konkrétny.

Kniha K. Buzássyovej presvedčivo ukazuje, že slovenské deverbatíva tvoria systém založený na intencii slovesného deja a štruktúrovaný do najmenších detailov na základe uvedených protikladov. Autorka pristupuje k tvoraniu slov netradične: od významu k forme, ale práca obsahuje spresnenia, ktoré sa dajú využiť aj pri opačnom prístupe: od formy (od slovotvorných prípon) k významu, osvetluje napr. odstupňovanie a rozdelenie úloh medzi príponami s rovnakým alebo podobným významom. Cenná je aj tým, že opisuje jednu veľkú a relatívne samostatnú oblasť odvodených slov komplexne.

J. Oravec

SPYTOVALI STE SA

Vzbúdzat hrdoſť. — H. K. zo Slovnaftu v Bratislave sa sptytuje na nedokonavú podobu slovesa *vzbudiť* v nadpise *To dieľo vzbúdza hrdoſť*, ktorý našla v Nedelejnej Pravde z 9. mája 1975. Nazdáva sa, že nedokonavá podoba slovesa *vzbudiť* je iba *vzbudzovať*.

Nedokonavú podobu slovesa *vzbudiť* treba posudzovať spolu s nedokonavými podobami ostatných slovies, ktoré sú odvodené od slovesa *budíť*, napr. so slovesami *prebudíť (sa)*, *zobudíť (sa)*. Slovesá *prebudíť (sa)*, *zobudíť (sa)* tvoria nedokonavý vid pravidelne, t. j. postupom *prebudíť (sa)* — *prebúdzat (sa)*, *zobudíť (sa)* — *zobúdzat (sa)*. Sloveso *vzbudíť (sa)* je popri nich výnimkou. Odlišuje sa od nich tým, že nedokonavý vid tvorí dvojakým spôsobom: *vzbudzovať (sa)* — *vzbúdzat (sa)*, pričom bežnejšia je podoba *vzbudzovať sa*. No to neznačí, že by sme podobu *vzbúdzat (sa)* mali zo spisovného jazyka vylučovať. Nemôžeme ju vylúčiť už preto, že je dobre doložená aj u starších, aj u dnešných spisovateľov.

Ked' som musel počúvať denne... žaloby o utrpení našich ľudí, začal sa vo mne v z b ú d z ať cit polutovania (Jégé) — A ked' sa ráno v z b ú d z a, akoby sa jej prihovárala dobrá mamička. (F. Kráľ) — Môj Puškin, lýra dobré city

v z b ú d z a ? (E. B. Lukáč) — *Ráno zas ju v z b ú d z a slávik na javore štebotavý.* (Plávka) — *...mŕtve hračky zabudnuté v z b ú d z a jú s a, zas chcú žiť.* (Žáry)

Po druhé nemožno podobu *vzbúdat* (*sa*) zo spisovného jazyka vylúčiť preto, že sa od podoby *vzbudzovať* odlišuje štylistickým zafarbením. Ako ukazujú aj citované doklady, podoba *vzbúdať* (*sa*) lepšie vyhovuje v slávnostnom, umeleckom a vôbec v nadnesenom štýle. Preto je štylisticky vhodná aj v titulku článku *To dielo vzbúdza hrdosť*, ktorý uverejnila Nedeľná Pravda z 9. mája 1975.

J. Oravec

Knižnica, alebo knihovňa? — K. Česneková z Košíc: „Obraciam sa na Vás so žiadostou o vyjadrenie, ktoré z dvojice slov *knižnica* — *knihovňa* je správne a ktoré sa má používať v súčasnej spisovnej slovenčine?“

Jazykové príručky nie sú úplne jednotné v tom, ktorému z uvedených slov treba dávať prednosť v súčasnej spisovnej slovenčine. Pravidlá slovenského pravopisu (11. vydanie, Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971) uvádzajú bez akejkoľvek poznámky aj podstatné meno *knihovňa* a od neho utvorenú zdrobnenninu *knihovnička*, aj podstatné meno *knižnica* a príslušné vzťahové prídavné meno *knižničný*. Slovník slovenského jazyka I (Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959, s. 710) hodnotí slovo *knihovňa* ako trochu zastarané a odporuča používať slovo *knižnica*. Pri hesle *knižnica* uvádza tieto významy: 1. zbierka kníh, 2. miestnosť alebo budova, v ktorej je umiestená zbierka kníh; 3. polica alebo skriňa na kníhy, 4. rad, séria, kníh, edícia. Pri podstatnom mente *knižnica* sa uvádzajú aj vzťahové prídavné meno *knižničný* a zdrobnennina *knižnička*. Podľa SSJ sa má teda v súčasnej spisovnej slovenčine uprednostňovať podstatné meno *knižnica* a jeho príslušné odvodneniny. S týmto stanoviskom SSJ treba súhlasíť. Podstatné meno *knihovňa* je totiž utvorené príponou -ňa od prídavného mena *knihový*, ktoré je iba potenciálne. Od podstatného mena *kníha* má vzťahové prídavné meno podobu *knižný* a od nej je utvorený aj názov *knižnica*.

Slovo *knižnica* sa bežne používa aj v odbornej literatúre. Napr. Stavebnícky náučný slovník V/1 (Bratislava, SVTL 1966) uvádzá slovo *knižnica* aj vo význame „budova alebo miestnosť, kde je uložená zbierka kníh“, aj vo význame „skriňa na kníhy“. Podobne aj v Praktickej encyklopédii domácnosti od J. Břízovej a B. Krchovej (Bratislava, Obzor 1970) sa na pomenovanie istého druhu nábytku používa slovo *knižnica*.

V súčasnej spisovnej slovenčine treba z dvojice podstatných mien *knihovňa* a *knižnica* uprednostňovať podobu *knižnica* a potom zdrobnenninu *knižnička* a prídavné meno *knižničný*.

M. Povadzaj

KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ludovíta Štúra SAV. Ročník 9, 1975, č. 9. VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Hlavný redaktor PhDr. Ján Kačala, CSc. Grafická úprava Oto Takáč. Technická redaktorka Marta Paráková. Vyčádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozšíruje Poštová novinová služba. Objednávky, vrátane zo zahraničia a predplatné prijíma PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, 884 19 Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Vytlačili TSNP, závod Ružomberok v septembri 1975. Povolené výmerom SÚTÍ 7/11.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia, Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, N. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, Amsterdam, Netherlands.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1975

Cena Kčs 3,—